

JANA RATAJOVÁ, LUCIE STORCHOVÁ (edd.),
Nádoby mdlé, hlavy nemající. Diskursy panenství
a vdovství v české literatuře raného novověku,

Praha 2008, Scriptorium, 592 s., ISBN 978-80-86197-95-1;

JANA RATAJOVÁ, LUCIE STORCHOVÁ (edd.),
Žena není přišera, ale nejmilejší stvoření Boží.
Diskursy manželství v české literatuře raného
novověku,

Praha 2009, Scriptorium, 824 s., ISBN 978-80-87271-08-7;

JANA RATAJOVÁ, LUCIE STORCHOVÁ (edd.),
Žádná ženská člověk není. Polarizace tenderů
v českojazyčné literatuře druhé poloviny
18. století,

Praha 2010, Scriptorium, 496 s., ISBN 978-80-87271-26-1;

JANA RATAJOVÁ, LUCIE STORCHOVÁ (edd.),
Děti roditi jest božské ovotce. Gender a tělo
v českojazyčné babické literatuře raného
novověku,

Praha 2013, Scriptorium, 660 s., ISBN 978-80-87271-76-6

V loňském roce byl završen pětiletý grantový projekt autorské a editorské dvojice Jana Ratajová a Lucie Storchová, jehož cílem bylo vydání čtyřdílné komentované ediční řady, obsahující kritické edice a analýzy raně novověkých textů tematizujících otázky ženství, manželství a (ženského) těla. Jednalo se o českojazyčné texty převážně preskriptivní (ve třetím díle ve větší míře i poetické a satirické) povahy z období 16.–18. století, jež nabízejí promyšlení různé podoby genderových identit a vztahů.

Všechny čtyři svazky edice mají analogickou strukturu: po úvodní části přichází nejrozsáhlejší oddíl: edice textů reprodukováných in extenso (doprovázených původním ikonografickým materiálem), jejichž porozumění napomáhají následující ediční poznámky a vysvětlivky (především seznam autorit a měrných jednotek, rozsáhlý poznámkový aparát a především slovníček dobových pojmů). Závěrečnou část představují vždy dvě studie od každé z autorek (v posledním

díle je pouze studie L. Storchové), jejichž cílem je diskurzivní analýza narázivých strategií konstrukce, polarizace a legitimizace genderu, resp. genderů, „pohlavního řádu“ a idejí „normality“, „přirozenosti“ atd.

První svazek ediční řady *Nádoby mdlé, hlavy nemající* věnovaný diskurzům panenství a vdovství (2008) představuje šest preskriptivních mravoučných textů pocházejících převážně z protestantského prostředí 16. a 17. století.¹ Specifické konfesijní zaměření zvolených autorů podle autorek podmiňuje i chápání studovaných kategorií – panenství i vdovství – jako „neúplného“ stavu oproti manželství: na rozdíl od katolického diskurzu oslavujícího panenství a vdovství jako trvalý stav se u protestantů jeví panna i vdova v podstatě jako neúplné bytosti, jimž k celistvosti schází muž. Toto vyzdvižení manželského stavu nad celibát je interpretováno v podstatě jako „měšťanský“ model kontrastující se středověkým modelem „asketickým“. Zajímavý moment představuje také erotizace, resp. „figurativní sexualizování panenství“ formou „mystického sňatku“ panenských světic s Kristem.

Analogicky je pojat i svazek druhý *Žena není přišera, ale nejmilejší stvoření Boží* (2009), věnovaný preskriptivním diskurzům manželství artikulovaným opět v šesti dobových pojednáních.² Dominantní myšlenkou těchto prvních dvou dílů, vyjádřenou v průvodních analýzách,³ je existence pluralitního dis-

1 LUKÁŠ MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen věneček poctivosti* (1581), ADAM KLEMENS PLZEŇSKÝ, *Rozkoš a zvule panenská* (1613), anonymní *Korunka aneb vínek panenský*. Jediný katolický spis představuje *Zabráda panenská* DANIELA HUSSONIA PACOVSKÉHO z roku 1630. Vdovství je tematizováno ve spisech JANA HERVICIA PRAŽSKÉHO *Vdovství křesťanské* (1619) a HAVLA ŽALANSKÉHO *Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému* (1606). Jana Ratajová ve své závěrečné studii (*Panna a panenství /panic a panictví v české literatuře raného novověku*, in: *Nádoby mdlé*, s. 542–591) rozebírá ještě spis ŠIMONA LOMNICKÉHO Z BUDČE *Kupidova střela. Dětský rápek*, dle edice z roku 2000 (editoři Jakub Krč a Vojtěch Hladký).

2 Jde o tyto tisky: HAVEL ŽALANSKÝ-PHAËTON, *Knížka o ctnosti anjelské* (Praha 1606), *Čest a nevína pohlaví ženského* (Praha 1584), JAN ROSACIUS, *O svornosti manželské* (Praha 1583), JAN KOCÍN Z KOCINĚTU, *Abeceda pobožné manželky a rozsáhlé hospodyně* (Praha 1585), JIŘÍK STREJČ ZÁBŘEŽSKÝ, *Zrcadlo poctivé a šlechtné ženy a hospodyně* (Olomouc 1610), JAN THADAEUS, *Vysvětlení o stavu manželském* (Praha 1605).

3 LUCIE STORCHOVÁ, *Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a světečství raného novověku*, in: *Nádoby mdlé*, s. 508–541; TÁŽ, *Vedení manželství a etika sebe samé(bo) v českých deskriptivních spisech 16. a 17. století*, in: *Žena není přišera*, s. 776–820. O něco explicitněji pak studuje tyto fenomény J. Ratajová na konkrétních spisech, srov. JANA RATAJOVÁ, *Panna a panenství /panic a panictví v české literatuře raného novověku*, in: *Nádoby mdlé*, s. 542–591; TÁŽ, *Manželství v české literatuře raného novověku*, in: *Žena není přišera*, s. 733–775.

kurzu o genderu („polygenderová imaginace“) v raně novověké (zde míněno předosvěcenské) společnosti, kde gender představoval v první řadě sociální, nikoli ontologickou realitu spočívající na biologické danosti. Na základě editovaných textů vymezují autorky tři kvalitativně „nerovné“ genderové modely – panna, vdova, manželka – organizované na základě interpretačního (a figurativního) rastru manželství. Tyto tři modely dále disponují dvěma polohami, jež v podstatě představují další (sub)gendery – „dobrá“ a „špatná“. Zajímavé je konstatování, že maskulinní modely vykazují značnou asymetrii, neboť ve studovaných preskriptivních textech figuruje v podstatě jen (dobrý nebo špatný) manžel, což může být dáno prostou skutečností, že autory pojednání jsou výlučně muži. Tato pluralita genderů však současně odpovídá i starému (v podstatě antickému a biblickému) „jednopohlavnímu“ modelu lidského těla, podle něhož je tělo ženy pouze hierarchicky *nižší formou* těla mužského, neboť se od něj odlišuje v první řadě kvantitou tělesného tepla a suchosti a současně jeho *otiskem*, jak lze anatomicky „doložit“ na pohlavních orgánech, jejichž funkce nebyla v raně novověkém období ještě zcela vyjasněna (známá teze Thomase Laqueura o vaječnicích jako reverzi varlat, o vagině jako reverzi penisu apod.).⁴

Posuny v genderové imaginaci směrem ke ztotožnění *genderu* a *pohlaví*, k ideji *pohlaví opačného*, a tedy i k diferenčnímu modelu založenému na biologicky dané a neměnné binaritě sameček/samička, resp. muž/žena, jež přinesly až osvěcenské biomedicínské vědy, se autorky snaží ve TŘETÍM díle své řady vysledovat na drobných, převážně satirických, zčásti však také lyrických textech z konce 18. století *Žádná ženská člověk není* (2010). Upozorňují však na skutečnost, že staré představy mohly nadále přetrvávat (zejména díky reprintům, a tedy i re-funkcionalizaci starších textů), ČIMŽ docházelo ke koexistenci dvou základních výkladových modelů. Je také otázkou, jak pracovat s ideou myšlenkové „novosti“ či diskontinuity při úplné změně a odlišnosti žánru, neboť většina textů použitých ve třetím díle se svým zaměřením, cílem i stylem velice odlišuje od příruček analyzovaných v předchozích svazcích.

Čtvrtý svazek edice *Děti rodiť jest božské ovotce* (2013),⁵ tematizující v prvním plánu ženské tělo a tělesnost, se v podstatě konceptuálně vrací k prvním dvěma svazkům, neboť pracuje s příručkami preskriptivní povahy. Jde ale o poněkud

4 Srov. THOMAS LAQUEUR, *Making sex. Body and tender from the Greeks to Freud*, Harvard 1990.

5 *Děti rodiť jest božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*, Praha 2013.

odlišný žánr, než jaký představovaly výše rozebírané moralizující spisy – o příručky určené porodním bábám, resp. těhotným ženám, jež se zabývají plozením, těhotenstvím, porodem a šestinedělím, resp. s ním spjatou otázkou kojení.⁶

Ve své doprovodné studii objasňuje Lucie Storchová především ideové zakončení reprodukce, prokreace (a v jistém smyslu i samotné „sexuality“) i kojení v antické teorii šťáv (humoralismu) a její „ekonomii“ tepla a vlhka přetrvávající hluboko do 18. století. Podobně jako v prvních dvou svazcích, i zde se (celkem nepřekvapivě) ukazuje, do jaké míry je prokreace i sexualita spojována výlučně s manželstvím. Podnětné jsou také sémantické rozborů často metaforických a obrazných pojmů označujících různé orgány (zejména ty, jež se podílejí na prokreaci) v rámci „topografie těla“. Zajímavé jsou rovněž otázky po ustavování a fungování autority disponující „režimem pravdy“ o ženském těle, jež přispívají k diskusím, oživeným v posledních desetiletích i evropskými historiky a historičkami, o kompetenčních sporech mezi lékaři/chirurgy a porodními bábami.⁷

Prvotním přínosem čtyřdílné edice je bezesporu „objevení“ a zpřístupnění starých českých literárních textů, z nichž většina dosud reeditována nebyla, dnešnímu čtenáři/čtenářce. Šlo o velice náročnou a minuciózní ediční práci, přičemž nedílnou součástí tohoto aktu „zpřístupnění“ jsou i výše zmíněné vysvětlivky, objasňující především intertextové odkazy (především na Bibli) či historické aluze. Nesmírně cenné jsou rovněž slovníčky dobových (z velké části medicínských či lékárnických) termínů, bez nichž by byla velká část textů nesrozumitelná a jen stěží pochopitelná. Velké pozitivum představuje i úplná „rekonstrukce“ některých textů na základě defektních exemplářů. Díky této vydavatelské preciznosti a pečlivosti, již ostatně prokázaly obě autorky, již zkušené editorky,⁸ lze tuto řadu považovat za vpravdě vzorovou.

V edicích někdy není zcela jasné, jakým způsobem byl výběr proveden: do jaké míry jde o výběr cílený a jak jsou zvolené texty reprezentativní. Přestože autorky

6 Jde o dva anonymní tisky: *Kniha lékařství mnohých v stavu manželském potřebných* (Olomouc 1558) a *Mariánská pobožnost od jedné každé a od Boha požehnané manželky* (publikovaná v Praze o dvě staletí později) a dále o spisy THOMASE GUENTHERA *Knížka potěšitelná, všechněm těhotným a rodícím manželkám* (Praha 1567) a MATOUŠE WALKMBERSKÉHO *Z WALKMBERKU Zabrádka růžová žen plodných* (Praha 1577).

7 LUCIE STORCHOVÁ, *Genderování těla v českojazyčných příručkách o těhotenství a porodu* (16.–17. století), in: *Děti roditi*, s. 614–656.

8 Snad stojí za připomenutí, že Janě Ratajové vděčíme za vydání knihy *Alžběta Lidmila z Lisova: rodinné paměti*, Dolní Brežany 2002, a Lucii Storchové za vydání raně novověkých cestopisů *Mezi boufy lotrův se pustiti... české cestopisy o Egyptě 15.–17. století*, Praha 2005.

úmyslně zacházejí s publikacemi jako „s texty bez kontextu“, domnívám se, že by čtenář jistě hlubší kontextové zařazení, okolnosti i cíle publikací i jejich autorů ocenil. Je také otázkou, byť si autorky tento cíl kladou, zda editované texty skutečně mohou přinést čtenářský požitek i nepoučeným laikům, protože většina představených děl se velkou čtivostí nevyznačuje a jejich morality vyznívají často banálně a těžkopádně, aniž by byly formulovány skutečně barvitým a nápaditým literárním jazykem, který by zaujal přinejmenším svou formou.

Bezpochyby novátorský je také rozbor editovaných textů. V české historiografii jde vůbec o jeden z prvních pokusů o uplatnění genderového a diskurzivně analytického (někdy i antropologizujícího) přístupu na tento typ textů. Přínosná je také konceptuálně pojatá konfrontace výpovědí starých českých tisků s výsledky západoevropského bádání, která nabádá k obezřetnosti při jejich aplikování na české prameny (například u Laqueurova modelu reverzních těl či teorie dělohy jako „nebezpečného místa“).

Stejně jako u editovaných textů by ale možná čtenář uvítal, zejména u konceptuálně pojatých studií Lucie Storchové, vysvětlivky a slovníček pojmů z genderové a poststrukturalistické terminologie, pro širší čtenářskou obec (a nezdědka i pro humanitní vědce, kteří jinak se starými tisky pracují) těžce srozumitelný; případně by mi někdy připadalo vhodnější použít české ekvivalenty tam, kde existují. Čtenářsky o něco „vlídnější“ jsou rozборы Jany Ratajové, která vytyčené fenomény studuje explicitněji na příkladech zkoumaných spisů. V každém případě však zmíněné studie L. Storchové a J. Ratajové připravily originální způsob tážání i cennou terminologickou a konceptuální základnu pro další podobné analýzy „starých tisků“.

Daniela Tinková